

Драга БОЈОВИЋ /Никшић/

НОРМА СРПСКОГА ЈЕЗИКА И ЈЕЗИК МЕДИЈА¹

I

О. Да би се говорило на ову тему неопходно је термилошко одређење појмова нормативни или стандардни језик, око којег, у суштини постоји слагање у лингвистичкој литератури као и око одређења функције и улоге језика медија. Ево неких од њих.

„Језички станард чини просјечна, општеприхваћена форма, или скуп форми које чине парцијални језички стандард” а „језичка норма је скуп језичких стандарда, структурно и функционално повезаних у цјелину”.²

Стандардно је у језику све оно што одговара општем просјеку, што је уобичајено и општепознато, конвенционално: без обзира да ли је општа употреба одређена прећутно или принудом писаних докумената иза којих стоји ауторитет власти.

Јака норма је императивна и делимитативна, једнозначно разграничава дозвољене облике од недозвољених; слаба норма је инструктивна и делиберативна, даје карактеристику облика, остављајући слободу избора.

¹ Овдје ће бити ријечи о мање присутној теми односа медија, јавне комуникације према стандардном, нормативном језику у условима кад се тај однос не завршава на „правилном” и „неправилном” коришћењу стандардног језика (српског), него се имену српског језика, без икаквог ваљаног критерија, придају разна (матерњи, црногорски, српско-црногорски).

Анализирају се узроци и посљедице таквог стања у Црној Гори, у контексту окружења, као и неких елемената постмодерног стања стандардизације језика и модерних информацијских и комуникацијских технологија.

² Радоје Симић, *Српскохрватски правопис*, Научна књига, Београд 1991, 38-39.

Ова одређења, и на лингвистичком и социлингвистичком плану важе за друштва у којима је предмет језичке политике сам језик, оправдавајући свој назив и у којима се језичка проблематика изузима из оквира политиканства и свакодневне политичке прагматике.

О. 1. Међутим, у нашим условима је све обрнуто, свкодневна политичка прагматика и те како је приграбила језичку проблематику, а средство афирмација идеја јесте медијски простор.

Средства масовног информисања су и иначе одвајкада згодан простор за манипулисање гледаоцима, слушаоцима и читаоцима и у земљама с професионалним новинарством. Језик медија у Црној Гори је у цјелини идеолошки и политички *обојен*³ *на* би се демистификовањем таквог језика, што је посао тимова социолога, психијатара, психолога, стручњака за језик, посленика из области културе, тек стекао стварни увид у појаве и разграничиле и уравнотежиле могућности и потребе медијске презентације. Да би апсурд врхунио на самим државним медијима под видом изговора демистификације скоро једнострано и једнолично наступају „промотери” једних те истих идеја. Тако се остварује манипулација свијешћу народа, као најширег „потрошачког” колектива средстава масовног информисања.⁴ Тако се обруч затвара! Затвара се на равни *ономатоманије* и увођењем покоје несистемске лексичке црте из говора или накарадном и неприродном ијекавизацијом.

1. Предмет овог нашег излагања је осврт на стање норме и стандарда српског језика у најширем друштвеном контексту и снажног медијског уплива, тј. стварања нејасноћа везаних како за име, тако и за самовољна и индивидуална именована, преименовања и доименовања и (ли) „нормирања” у Црној Гори и сагледавање последица језичке дестандардизације у окружењу у свијетлу постмодерних процеса стандардизације.

³ Да је то уистину тако показује и понашање државне телевизије у вези са одржавањем научног скупа у част једног од највећих лингвиста из Црне Горе, Радосава Бошковића, на тему Стандардизација језика и језик медија, којем је скроман допринос и овај рад, а у организацији највеће научне установе. Наиме, државна телевизија је остала глува на тако дешавање, док је добар дио простора и времена посветила *Међународном научном скупу Норма и кодификација црногорскога језика*, у организацији квази научне установе, Института за црногорски језик и језикословље, који је одржан у Подгорици, октобра 2004.

⁴ В. нпр.: Жан Бодријар, *Имплозија смисла у медијима у: Симулакруми и симулација*, Светови, Нови Сад 1991, 83-90; Иван Ивас, *Идеологија у говору*, Хрватско филозофско друштво, Загреб 1988.

1. 1. Рад на нормирању и норма српскога језика у Црној Гори, због познатих процеса дестабилизације језичке стандардизације у окружењу донекле је отрпјела, али је активношћу релевантних институција (*Црногорске академије наука и умјетности*⁵, *Одбора за стандардизацију српског језика*⁶, *нпр.*) те појединачним радовима нормативистичког типа⁷ наставила континуитет, у измијењеној социолингвистичкој слици бившег заједничког стандарда.

1. 2. Одвојено од тих процеса одвија се „*паранормирање и паранименовање*” инспирисано измишљеним државним разлозима⁸, разлозима просветних власти, нелингвиста⁹, усамљених лингвиста¹⁰ као „проводника” политичке идеологије.

А у мас-медијама се као најмоћнијем „опијуму за народ” промовишу идеје о „*називу предмета као матерњи*” (даље рашчлањен по именима), *српско-црногорском, црногорском*, без осврта на нормативни аспект старих и нових назива, да би постепено прича о имену и језику у Црној Гори постала „интелектулна” својина свих, по жељи и нахођењу. Језик медија, који по природи, и у стабилним друштвеним систе-

⁵ Низом пројеката ЦАНУ, везаних за проучавање српског језика на простору Црне Горе и шире, доприноси проучавању српског језика, на дијахром и синхронном плану.

⁶ Он је састављен од од истакнутих представника најпознатијих лингвистичких (и научних и образовних) институција: трију академија наука и умјетности са српског говорног простора (САНУ, ЦАНУ и АНУРС), затим свих универзитета са тих простора, те Института за српски језик САНУ, Вукове задужбине и Матице српске.

⁷ Бранислав Остојић, *Колебања у норми српскога језика, Подгорица, 1996*; Бранислав Остојић, *О црногорском књижевнојезичком изразу*, књ.3, УЦГ, Подгорица 2003, и др.

⁸ Ријеч је о ирационалним захтјевима који искључују науку о језику, државних функционера о наводној једноимености државе (које, уосталом нема) и нације и језика.

⁹ „Највећи допринос” теми тзв. црногорског језика дао је професор књижевности, Војислав Никчевић, из чијег обимнијег опуса наводимо *Црногорску граматiku*. (Војислав П. Никчевић, *Црногорска граматика*, Дукљанска академија наука и умјетности, 2001). Да аутор ове граматике не разликује чак ни врсте ријечи показао је наш познати лингвиста Милош Ковачевић. (В. Милош Ковачевић, *Приказ на Граматiku црногорскога језика у: Српски језик*, бр. 6/1-2,VI, Београд 2001, или сепарат под насловом *Товари лингвистичких несувислости*).

¹⁰ Рајка Глушица, *Скица за портрет у: Васпитање и образовање*, Подгорица 2005, 18-29.

мимо подлијеже критичкој анализи (већина радова је такве природе) у црногорској стварности личи разузданој игри, прво с именима („ономастичка гимнастика“) језика, а онда и с нормом тога језика у оној мјери која се уредницима, спикерима, гостима „допада“. (Уредник једне емисије на телевизији „Ин“ у разговору са гостом-политичаром каже да говори црногорским језиком, „високи скупштински функционер каже: „Лингвистичка сушина не обавезује на име језика. Никад није касно да се промијени име и суштина језика“¹¹, посланик овако: „Мени је дато право да говорим језиком којим желим“¹² (што уопште није спорно?), а један књижевник каже да говори црногорским језиком који је фактицитет, а као прелазно рјешење предлаже српско-црногорски, и обрнуто, просветне власти у школама уводе матерњи са четири назива; а слуђени, и необразовани и образовани гледалац и слушалац, који у природним околностима, на језик мас-медија гледа као узорну стандардизовану форму, примјећујући грешке и омашке у том стандарду, а јавну комуникацију као морално обавезујућу, доспијева у беспомоћну ситуацију и стање апатије (социо-психолошки феномен!) или конфузије према сопственом и општем знању о језику.

1. 2. 1. Што се „паранормативности“ језика мас-медија тиче може се приметијети хотимично (чак не ни парцијално) промовисање посленика у медијима појединих дијалекатских лексема (*нећељно, председник, с'утра*¹³), гдје се доводи у питање и ортографска норма (везано за глас с'), за сада на неким билбордима, који се, ето, промовише транскрибован, поред нормативних графема српскога језика, у медијском простору. Мислимо, да овакав хаос у језику, па чак и у писму мас-медија није забиљежен.

1. 2. 2. Потаља се и питање једноличне и искључиве употребе лексема типа *приједлог, пријевод и сл.*, када су позната нормативна правила замјене „јата“ иза *p* која допуштају и форме са *e* : *предлог, превод*, а ако ослушнемо говорну праксу видјећемо да је она на страни форми са *e*, док је дијалекатска слика нешто друкчија (*пријекрс, пријетран, пријекор* (форме обојене регионаном припадношћу (рурална лексика)) *пријес'ек* — *прес'ек* (са диференцијалним значењем), углавном

¹¹ Ове ријечи су се могле чути на првој сједници првог редовног засједања Скупштине Републике Црне Горе 2005, а тема Језик била је на дневном реду 31. марта, 5. априла и 12. априла.

¹² Ријечи записане са истог засједања.

¹³ У овоме предњачи телевизија ИН, као и 1. канал државне телевизије (НЕБЕЉНО ПОПОДНЕ).

предлог, а и да не говоримо о „ијекавизмима” у дневној штампи типа *мијесни(мјесто), ријешавање, наслијеђе, успијех, вриједновање, умијетност, тријеба, свјештеник* па чак и *привјезак, освјета*¹⁴, који не завређују коментар са становишта норме, а исто толико и језичке праксе, и стварају хаос у главама прималаца информација, и на системско-језичком и на информацијско-смисаоном плану. Нејасно је према ком стандарду и по којим критеријима су се управљали водитељи у најавама и коментарима евровизијског такмичења за Црну Гору и Србију у форми: *еуро пјесма, евро песма*, ако се зна су да су форме *евро, еуро, пјесма, песма* обиљежене дијафонијком репартицијом, тј. варијантношћу књижевно-језичког система српског језика.¹⁵

1. 2. 3. Медијска афирмација везана за име језика присутна је и у јавним установама гдје налазимо овакве моделе: на банкомату једне банке¹⁶ избор језика своди се на *енглески и матерњи* (испада да енглески не може бити матерњи, и да је матерњи име језика), иако су просветне власти тврдиле да је то само термин из педагошке праксе и „назив је за предмет”, а на банкомату друге банке (Црногорка комерцијална), пише *црногорски језик, енглески ...*, а не за службени језик и његову употребу, која је у овом случају везана за јавне натписе.

II

2. Нагло афирмисање и издвајање социолингвистике и њених назова критерија, па и у медијима, у аргументацији за промивасање „новога” језика нема за лингвистику никаквога значења као и неадекватно повезивање с окружењем, у којем су снажни и крвави етнички сукоби „изродили” етно тзв. језике, и стоје као опомена, а и могући глотополитички процеси искључују тзв. социолингвистичку промоцију црногорскога језика, јер говорно подручје Црне Горе није ни „социолингвистички јединствено”, у њему су на нивоу социолингвистичког раслоја-

¹⁴ Ове форме су забиљежене из дневних новина ДАН.

¹⁵ Радоје Симић, Бранислав Остојић, *Основи фонологије српскога књижевног језика*, 127-128.

¹⁶ Општепознато је да су банке јавне установе, и да су натписи којим припадају дио јавне комуникације у којој је неопходна и законски регулисана употреба службеног и стандардног језика. Овдје се ради о томе да службени и стандардни језик (српски) није ни поменут на списку језика?!?

вања језика супротстављене тзв. субваријанте српскога језика „*ортодоксно црногорска*” и „*неортодоксно црногорска*”.¹⁷

2. 0. Овакав затворен приступ науци о језику у једним друштву и медијска анархија губе сваки смисао када се посматрају у свијетлу постмодерног доба, информационих и комуникацијских технологија, тј. језичке демокретизације и захтјева отворених друштвених система. У глобалним процесима, гдје је угрожена позиција „*мањих и малих*” језика¹⁸, а који се ипак препознају по мјесту и имену у великој свјетској породици језика и по борби за статус, његовањем и изучавањем, и афирмисањем путем могућих комуникацијских кодова. „Постмодерно преименовање и нормирање” у Црној Гори води у опасност затвореног трошења енергије око питања које глобализација и нема у видокругу.

2. 1. У средишту постмодернистичког интересовања, умјесто модернистичке слободе изражавања, налази се питање приступа информацијским центрима кроз дијалошку интеракцију, умјесто модернистичког стања отуђености учесника комуникације од средстава комуникације.

Јавност, јавна комуникација у постмодерном добу нијесу независни од интерперсоналне комуникације него интерперсонална комуникација постаје пост-модернистичка парадигма те се она по квантитету приближва *презентацијским медијима* (новине, радио, телевизија). Постмодерно доба је донијело и доминацију *говорног облика* комуницирања над писаним изазвану новим комуникацијским технологијама, али је потпуно извјесно да ова постмодернистичка парадигма не може имати утицаја на стандардизацију језика. Она заправо може поткријепити дихотомију о *стандрдном језику као неорганском идиому* и *нестандардном језику као органском идиому*. Превага „*заједнице текстова*” као обједињавајућег чиниоца „*говорне заједнице*” у хердеровском смислу, комуникацијске заједнице, и заједнице експерата, као заједнице лингвиста укључених у послове стандардизације смањује дистанцу и међусобну отуђеност. Експанзија дијалошке природе исказа и интеракцијског говорног типа заједнице јача улогу *имплицитног типа нормирања*, нормирања у оквиру саме говорне заједнице, насупрот *експлицитном типу нормирања* који је у рукама експерата, мада се екс-

¹⁷ Милорад Радовановић, *Стандардни језик, његове варијанте, субваријанте и урбано-регионалне реализације (раслојавање и промовисање)* у: *Језик и демократизација*, Сарајево 2001, 169-178.

¹⁸ В. Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београдска књига, Београд 2003.

плицитност норме никако не може искључити у проучавању страних језика.¹⁹

2. 2. На жалост, све ове промјене у пост модернистичком духу, не налазе одјека у концептима језичке стандардизације „на овим просторима” (Шта значи ова синтагма? Синоним за простор бивше Југославије, еуфемизам за nelaгoду именована, (Definite description) Расел (B. Russel), референт који је остао без имена).²⁰

Тако је, ишчашена из духа времена, стандардизација језика „на овим просторима” довела у *аутистичну* и *шизофрену ситуацију* теоретичаре и практичаре стандарног језика, зауставивши се на *парцијално модернестичким* (познато је да се не може говорити о потпуним захватима стандардизације новоштокавског дијасистема), у налету, од самог језика и његових функција отуђене, некомуникацијске, *а идентитетске* (утамничене у смислу „*идентитет је тамница тијела*” или „*субјект није ништа друго до дискурса*”), нелингвистичке функције, било *државне*, било *етничке* природе. На тај начин је значење термина стандарни језик „разначено”, тј. обезначено и сведено на појам *дискурса* и *вернакулара*.²¹

2. 3. Значење појма дискурс није увијек јасно и усаглашено. Овдје се нећемо бавити прегледом значења, али је примјетно то да му је значење „помјерено” у ријеч која много значи, а недовољно означава, што је у складу са *Фукоовом теоријом дискурса*, у којој дискурзивне формације имају оно мјесто које у Марксовој теорији имају идеологија и политичка екомномија, функционално ограђене репродукцијом моћи и знања, тј. незнања. Дискурс постаје социјална конструкција стварности и језичка реалност која поробљава говорнике, њихову свијест и свијет, промовише моћ и незнање и постаје тамница језика. Предуслов перцепције стварности је деконструкција таквог дискурса кроз језичку критику као анализу дискурса, чиме би се ослобађао језик и његови потенцијали. Опасност лежи и у могоћности *психопатолошког* (имам у виду „случај Црна Гора”) *идентификовања* и зависности од дискурса државне и просветне власти.

2. 4. Босанско-херцеговачка ситуација као изразито конзервативан и парцијалан тип језичке стандардизације, неравнотеже између комуникацијске и дискурзивне природе језичког стандарда примјер је „по-

¹⁹ Милорад Пуповац, *Два аспекта постмодерног стања стандардизације језика у: Језик и демократизација*, Сарајево 2001, 191-202.

²⁰ Исто, 194.

²¹ Исто, 195-198.

бједе” испразне *промоције* имена над *евауацијом* језика, као својеврсне *ономатоманије*, тј. борбе око имена и с именима. Злоупотреба *босанско-херцеговачког језичког израза* као јединственог комуникацијског израза сложеног етничког идентитета, и његова промоција у језике, била би поука да се таквим конструкцијама блокирају процеси стандардизације и да, у Фукоовом смислу, политика једног идентитета постаје оквир за политику језичке неслободе.

Моћ дискурса нације, народа, етничке заједнице, тзв. права, блокира моћ језичког стваралаштва, ствара непријатност и несигурност у језику, па и конфузију.

2. 5. Што се пак *вернакуларизације* као стандардизације тиче она, и у Хрватској и у Бони и Херцеговини, на оном је нивоу значења језичког стандарда као вернакулара државе и *само да се зна да држава има језик и да језик има своју државу*²², преко којег се, чисто на симболичкој равни може остварити присност с државним властима. У свим осталим просторима комуникацијска функција језика остварује стваралачку слободу и пуноћу. Познато је да је Црна Гора у својој историји имала државност, али „књижевнојезичко јединство Србије и Црне Горе никада није долазило у питање. Старословенски језик српске редакције, затим славеносербски и у 19. вијеку Вуков књижевни језик — сматрамни су заједничким гласилом од Котора и Цетиња до Београда и Сент-Андреје, без обзира на одређене варијације”.²³

3. „Случај Црна Гора „продужетак је и ономатоманије и дјелатности „језичких ентузијаста” на стварању, чак и неког новог језика. Тако о језику, језичком стандарду, свако, ама баш свако прича, и у том општем лудилу више се не разликују популарни ставови о језику од његове суштине и функција, анализа језичког дискурса се стапа у сам језик — дискурс.

Да није дио наше збиље, све би изгледало као дио виртуелне стварности са сајтова забавног типа, као што је „ленг мејкер”, на коме свако може по жељи да направи и именује свој језик, што је у складу са изјавама и дјеловањем просветне власти у Црној Гори и њихове „ономастичке гимнастике”.

3. 1. Насупрот отварању граница, интеграционим процесима, манија симболичког затварања путем имена језика, из чега произилази и затварање народа у комуникацијском и информацијском смислу, те ства-

²² Исто, 198.

²³ Радоје Симић, Бранислав Остојић, наведено дјело, 29.

рања језичких *мањина и већина*²⁴ у истоме језику, може довести до нај-апсурднијих ситуација икада створених: одбацивање комуникације на сопственом језику због дискурса субјеката у комуникацији, тј. симболичка гетоизација је скривена опасност комуникацијске гетоизације. Поматрано у контексту права, *дио* (ист. Д. Б.) Црногораца, као дио најбројнијег народа наступа са позиција права етничких мањина, што је својеврстан апсурд; црногорска стварност као социолингвистичку²⁵ истину нуди већину говорника српскога језика (64%) наспрам које не стоји ни једна етничка већина.

4. Супротно ексклузивним затварањима симболичких простора под утицајем екстремистичких националистичких и других тенденција везаних за осјећање да само на тај начин могу чувати своју различитост, постмодерно доба својим комуникацијским поривима и потребама доноси нову *симболичку* (која је донекле и обновљена) димензију, које ће, мислимо, избавити из заточеништва којекаквих дискурса припаднике језичких заједница.

²⁴ Дубравко Шкиљан, *Стара језичка права и нове мањине у: Језик и демократизација*, Сарајево, 2001, 179-190.

²⁵ Социлингвиста је рубна лингвистичка дисциплина која се бави различитим односима друштва и језика и у здравим друштвеним системима истражује функције језика у социо-контекстима те, на извјестан начин, потпомаже развој лингвистичке науке. У нашем друштву није тако него се значење ове дисциплине злоупотребљава за испразну промоцију имена „црногорски”, „српско- црногорски” паушалним и неоснованим поистовјећивањем социо и језичких простора. Без обзира на та настојања, једна, за лингвистику небитна и узгредна чињеница, попис становништва у Црној Гори нуди рјешење идеолошке дилеме око именовања језика у Црној Гори (64 % грађана Црне горе изјаснило се да говори српским језиком!). Пред тим податком идеологија би требало да дигне руке, а питања језика остави у миру лингвистике, културе и народа, зарад сопственог и општедруштвеног добра.

Draga BOJOVIĆ

NORM OF THE SERBIAN LANGUAGE AND THE LANGUAGE OF MEDIA

Summary

This work is a research of the state of media and public communication in Montenegro as well as the relation towards the norm of the Serbian language. This relation does not finish, as it is natural, on the 'regular' and 'irregular' usage of standards of the Serbian language, but to the name of Serbian language, without any good criterion, other names (Montenegrin, Serbian-Montenegrin) are added.

Further, the work is an analysis of causes and consequences of such state in Montenegro, within the context of the surroundings as well of some elements of the postmodern state of the standardization of language and modern information and communication technologies.